

לא תסגיר עבד אל אדוניו

לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדניו: (דברים כג טז).¹

אל תלשן עבד אל אדניו פן יקללך ואשמת: (משלי ל ז).²

מסכת גיטין דף מה עמוד א – הגדרה וסיפור מעשה³

אותו העבד שערק מחוצה לארץ לארץ, הלך אדונו אחריו. בא לפני רבי אמי, אמר לו (רבי אמי לאדון העבד): כותוב לך שטר על דמיו וכתוב לו שטר חירות, ואם לא, נוציאנו ממך, כשיטת רבי אחי ברבי יאשיה ... אמר רבי יאשיה: במוכר עבדו לחוצה לארץ הכתוב מדבר.⁴ וקשיא ליה לרבי אחי ברבי יאשיה, האי אשר ינצל אליך: אשר ינצל מעמך מיבעי ליה! אלא אמר רבי אחי בר' יאשיה: בעבד שברח מחו"ל לארץ הכתוב מדבר.⁵ תניא אידך: לא תסגיר עבד אל אדוניו - רבי אומר: בלוקח עבד על מנת לשחררו הכתוב מדבר. היכי דמי? אמר רב נחמן בר יצחק: דכתב ליה הכי לכשאקחך הרי עצמך קנוי לך מעכשיו.⁶ רב חסדא ברח לו עבד אל הכותים, שלח להם: החזירוהו לי. שלחו לו: לא תסגיר עבד אל אדוניו.⁷ שלח להם: "וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבידת אחיך" (דברים כג ג). שלחו לו: והכתיב: "לא תסגיר עבד אל אדוניו". שלח להו: ההוא בעבד שברח מחו"ל לארץ, וכדרכי אחי ברבי יאשיה. ומאי שנא דשלח להו כדרי אחי בר' יאשיה? משום דמשמע להו קראי.⁸

מדרש תנאים לדברים פרק כג פסוק יז – דין מיוחד של גר תושב

"עמך ישב" - ולא בעיר עצמה: "בקרבך" - ולא בקרובך: "במקום אשר יבחר" - במקום שפרנסתו יוצא: "בשעריך" - ולא בירושלם. וכשהוא אומר "באחד שעריך" - שלא יהא גולה מעיר לעיר: "בטוב לו" - מנוה הרע לנוה היפה, מיכן אמרו: אין מושיבין גרים לא בירושלם ולא בספר ולא בעיר שיש בה גוים, אלא בעיר שכולה ישראל. ולא

¹ ובהמשך, בפסוק הסמוך שם: "עמך ישב בקרובך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו". לא רק שאסור להסגיר עבד הבורח מאדוניו, אלא יש גם להיטיב עימו, לתת מקום בטוח לשבת בו ויש איסור מיוחד על הונאתו. ובפשוטות, מדובר בעבד כנעני ולגבי עבד עברי שברח יש לדון (מן הסתם בית הדין יתערב ויחזיר אותו או יברר אם ברח משום שהתעמרו בו).

² המוטיב של דבר שנאמר בתורה, וחוזר ונשנה בנביאים וואו בכתובים וגם מקבל פירוש מורחב ותוספת תובנה בעקבות חזרה זו, הוא מבנה שכיח בדרשות חז"ל: "דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים" (מגילה לא ע"א, עבודה זרה יט ע"ב ועוד) וכן ביטויים דומים. גם כאן, הקרבה והדמיון בין הפסוק בתורה והפסוק בכתובים (משלי) הם ברורים ואף ההרחבה, לא רק לא להסגיר, אלא גם לא למסור מידע (להלשין) היכן מסתתר העבד. עם זאת, נראה גם את ההבדלים, בפרט להלכה, בין לא תסגיר ולא תלשין.

³ הבאנו את עיקרי הסוגיה וקצרנו במקום של שקלא וטריא. הרשינו לעצמנו גם לתרגם את הסוגיה לעברית עפ"י פירוש שטיינזלץ.
⁴ זו מסקנת ביניים של הגמרא שהציווי "לא תסגיר עבד אל אדוניו" מדבר על מי שמוכר את עבדו הכנעני לחו"ל לגויים. שהרי כאילו הוא מחזיר אותו לעם נכרי, אחרי שכבר בא להיות עבד אצל יהודי. לעבד כנעני יש דין יותר מגר תושב שקיבל עליו שבע מצוות בני נח והוא חייב בחלק ניכר מהמצוות. אלא שהגמרא לא מסכימה עם פירוש זה שהרי כתוב מפורש בתורה: "אשר ינצל אליך מעם אדוניו". ואם מדובר בעבד שיהודי מכר מהארץ לחו"ל צריך היה להיות כתוב "מעמך" ולא "אליך". אך ראו תמיכה לשיטה זו בספרי דברים פיסקא רנט: "לא תסגיר עבד אל אדוניו, מיכן אמרו המוכר עבדו לגוים או לחוצה לארץ יצא בן חורים. אשר ינצל אליך מעם אדוניו, לרבות גר תושב".

⁵ זו מסקנת הגמרא העיקרית אשר מובאת בכל מקום להלכה. הפסוק מדבר בעבד גוי עובד ע"ז שאולי בורח מאדוניו בשל סיבה כלשהיא, אך בא למצוא מקלט אצלנו ומוכן להפסיק לעבוד עבודה זרה. ראו בגמרא שם בקטע שהשמטנו: "דתניא: לא ישבו בארץ פן יחטאו אותך לי וגו' (שמות כ"ג) - יכול בעובד כוכבים שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים הכתוב מדבר? תלמוד לומר: לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו, מאי תקנתו? עמך ישב בקרובך וגו'". ובספרי דברים רנט: "בגוי שנצל מעבודה זרה הכתוב מדבר". אדם כזה, צריך לקבלו בחום ולאמצו לחיקנו והרי הוא מעין גר (כפי שנראה בהמשך).

⁶ זו הדרשה השלישית שמובאת גם היא להלכה שהציווי "לא תסגיר עבד אל אדוניו" מדבר במקרה של אדון שקונה עבד על מנת לשחררו, שאינו יכול אחר"כ להתחרט בו. ראו הרחבת העניין בגמרות יבמות צג ע"ב וקידושין סג ע"א: "לא תסגיר עבד אל אדוניו - רבי אומר: בלוקח עבד על מנת לשחררו הכתוב מדבר. היכי דמי? אמר רב נחמן בר יצחק: כגון דכתב ליה לכשאקחך הרי עצמך קנוי לך מעכשיו".

⁷ הכותים האמינו רק בתורה שבכתב ודרשו אותה באופן מילולי ללא דרשות חז"ל ותורה שבע"פ, כמו מאוחר יותר הקראים. נראה שזה מקרה נדיר של וויכוח ענייני עם הכותים, שבניגוד לצדוקים ולקראים מאוחר יותר, לא החשיבו אותם חכמים ולא נהגו להתווכח איתם על הפירוש הנכון לפסוקי התורה. אבל כשבורח לך עבד יקר, כדאי לפלפל בפסוקי התורה גם עם כותים ...

⁸ וויכוח זה בין רב חסדא והכותים מלמד על נטיית חז"ל לצמצם את דין "לא תסגיר עבד אל אדוניו" למקרים המסוימים שראינו ולהעדיף את דין השבת אבידה. עבד בזמן ההוא היה רכוש לכל דבר, כמו חמור וכמו שמלה. הכותים (גם הצדוקים והקראים?) לעומת זאת, מייצגים פירוש פשוטני של הפסוק במשמעות אנושית רחבה יותר. ולא ברור איך הצליח רב חסדא לשכנע אותם שהלכה כשיטת רבי אחי ברבי יאשיה, שהרי הלכה זו מבוססת על דרשת חז"ל (שבה אין הם מאמינים). אלא "דמשמע להו קראי", היינו שהשתכנעו מלשון הפסוקים עצמם. ואולי גם משום שכל המקרה היה בחוץ לארץ (בבבל מקומו של רב חסדא, וגם הכותים, לא אלה שגרו בארץ) כפי שרש"י מסביר, וגם הם מסכימים שהדין בתורה מדבר על הארץ. והמאיר עוד עינינו בעניין זה יבורך.

בנוה הרע אלא בנוה היפה: "לא תוננו" - זו הונית דברים. מיכן אמרו: המאנה את הגר הזה עובר בשלשה לאוין משום (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו ומשום (שמות כב כ) לא תונה ומשום לא תוננו.⁹

רש"י דברים פרק כג פסוק טז – הרחבה?

לא תסגיר עבד - כתרגומו. דבר אחר: אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל.¹⁰

רמב"ן דברים פרק כג פסוק טז – מניעת עבודה זרה וסיוע במלחמה

וטעם לא תסגיר עבד אל אדניו - דבק למעלה,¹¹ שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה וינצל אל מחנך, לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך. ולפי שאמר במקום אשר יבחר - נראה שהוא מצוה שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנחנו. והטעם במצוה הזו, כי עמנו יעבוד את השם, ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד עבודה זרה. ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר,¹² כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות על ידי העבדים והשבויים הבורחים משם.¹³

רמב"ם הלכות עבדים פרק ח – להלכה

הלכה י: עבד שברח מחוצה לארץ לארץ אין מחזירין לו לעבדות, ועליו נאמר: "לא תסגיר עבד אל אדוניו". ואומר לרבו שיכתוב לו גט שחרור ויכתוב לו שטר חוב בדמיו עד שתשיג ידו ויתן לו. ואם לא רצה האדון לשחררו, מפקיעין בית דין שעבודו מעליו וילך לו.¹⁴

הלכה יא: עבד זה שברח לארץ, הרי הוא גר צדק.¹⁵ והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שמאנה אותו, מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר. וצוה עליו הכתוב, שנאמר: "עמך ישב בקרבך באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" - זו אף הונית דברים. נמצאת למד, שהמאנה את הגר הזה עובר בשלשה לאוין: משום ולא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה ומשום לא תוננו וכן עובר משום ולא תלחצנו כמו שביארנו בענין הוניה.¹⁶

⁹ העבד שברח מחו"ל ובא להסתופף בינינו, הופך לגר תושב רגיל בתנאים מיוחדים, שיש בהם הרבה "כבדהו" ו"קרבהו", אבל גם "חשדהו". מדרש מפורט זה מתייחס בהרחבה לפסוק השני, הסמוך: "עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" ומזכיר את איסורי ההונאה (אונאה) לגרים עליהם הרחבנו **בפרשת בהר**. אך למה לתת לו את כל הטוב הזה? נקודה זו חשובה לזכירה בדיון שלהלן לגבי ההרחבה או הצמצום של מצוות "לא תסגיר". ומניעת ישוב העבד/גר תושב בירושלים ומאיך ההקפדה שישב בעיר שכולה ישראל (כמה היו כאלה בהיסטוריה?) צריכות עיון נוסף.

¹⁰ "דבר אחר" זו שיטת חז"ל שראינו לעיל בגמרא. אבל "כתרגומו" הוא: "לא תמסר עבד עממין ליד ריבונה" - משמע בכל מקרה ולא דווקא בעבד שברח מחוץ לארץ לארץ ישראל. האם ברש"י, נכון יותר בתרגום, אפשר לראות פירוש רחב יותר למצוות "לא תסגיר עבד אל אדוניו"?

¹¹ היינו מחובר עם העניין הקודם הסמוך שהוא היציאה למלחמה: "כי תצא מלחמה על איבך ונשמרת מכל דבר רע" (דברים כג י).
¹² היינו שיחזור למחנה האויב ויסגיר את סודות המלחמה של עם ישראל. ראו בספר שופטים פרק א כיצד הצליחו בני יוסף לכבוש את העיר לוז: "ויגאו השמרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ונעשינו עמך חסד: ויגאו את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו". ראו הרחבה של אירוע זה במדרש בראשית רבה סט ח פרשת ויצא, נמצא בדברינו **העיר הפלאת לוז**.

¹³ זו גם שיטתו של אבן עזרא שמדובר בעבד (חייל בצבא האויב) שבורח אל מחנה ישראל: "בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחנה עבד ואיננו ישראל". וכך מביא גם חזקוני בפירושו לפסוק. וכך גם תורת המנחה פרשת כי תצא דרשה עא: "לפי שכשצרים על העיירות דרך הוא שבורחים אנשים מן העיר ונופלים עבדים אל אנשי המלחמה כדי להינצל אליהם". אך כל זה הוא עניין קצת תמוה. נראה המילים "אשר ינצל אליך" אשר יכולות לרמז לעניין מלחמה, אבל דא עקא שאם במלחמה מדובר, איך יעלה בכלל על הדעת להשיב את העובר למחנה ישראל אל אדוניו היינו למחנה האויב? וגם הדרישה של חז"ל שיחדל לעבוד ע"ז, כלל לא רלוונטית במלחמה. ומה עם כל הטוב שמעניקים לו? על מנת שיערקו נוספים? וצריך עיון מהיכן לקחו מפרשים אלה את עניין המלחמה בדיון הסגרת עבד. אך לימנו, אפשר שיש לקחת מכאן מוסר ביחסינו לאנשים כמו צד"ל ומשת"פים למיניהם.

¹⁴ כשיטת רבי אחי בר' יאשיה בגמרא גיטין לעיל (ראו הערה 5) וכפי שנהג רב אמי בסיפור הג"ל.
¹⁵ בכל המקורות שמצאנו מדובר בדיון גר תושב שמקבל עליו שבע מצוות בני נח, או אפילו בפחות מזה, שמקבל עליו רק שלא להמשיך לעבוד עבודה זרה שלו (ראו בעניין זה תורה תמימה, שמות פרק כג הערה קסה); או לצד השני, כעבד כנעני שחייב במצוות רבות בתורה. אבל גר צדק, מנין זאת לרמב"ם? האם הוא מסמן כאן מטרה? נשמח לשמוע לקח טוב בנושא זה.

¹⁶ כך מובא גם בספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רנד: "והמצוה הרנד היא שהזהירנו מהשיב עבד שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל לאדוניו ואע"פ שאדוניו ישראל. אחר שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל לא יושב לו, אבל ישחרר אותו ויכתוב עליו דמיו בחוב. והוא אמרו יתעלה (תצא כג) לא תסגיר עבד אל אדוניו. והתברר ברביעי ממסכת גיטין (מה א) שבעבד שברח מחוצה לארץ לארץ הכתוב מדבר שיהא הדיון בו שיכתוב שטר בדמיו עליו ויכתוב לו גט חירות ולא ישוב לעבודתו בשום פנים להסתופפו במקום הטהור הנבחר לקבוצ הנכבד". אבל במורה נבוכים חלק שלישי פרק ט נראה שהרמב"ם מרחיב את העניין מעבר לגדר ההלכתי הצר: "ואמרו לא תסגיר עבד אל אדוניו, עם היותו רחמנות יש בזאת המצוה תועלת גדולה, והוא שנתנהג בזאת המדה הנכבדת, והוא שנעזר מי שיעזר בנו ונשמרהו ולא נסגירהו ביד מי שברח מלפניו, ולא די שתעזר מי שיעזר בך, אלא שאתה חייב לעיין בתקוניו ותיטיב לו ולא תכאיב לבבו בדברים, והוא אמרו יתעלה: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר בטוב לו לא תוננו, ועוד שחייב זה הדיון בפחות שבבני אדם והוא העבד. כל שכן אם יעזר בך איש נכבד שראוי לך לעשות מה שראוי לו". רמב"ם מרחיב מאד את מה שראינו (רמזנו) לעיל בפירוש רש"י ולפי דבריו כאן ברור מאד כיצד יש לנהוג במתן מקלט מדיני לאישי רוח נרדפים ופליטים של משטרי דיכוי ועריצות.

תשובות הגאונים שערי צדק חלק ג שער ו סימן יב – רק הבורח לארץ ישראל

וששאלתם הא דאמור רבנן עבד שברח מבית האסורין יצא לחירות (גיטין דף מ"ה) - לא לכמות זה אמרו יצא לחירות, ובעבודתו הוא עומד לעולם. מפני שכשאמרו חכמים: עבד שברח יצא לחירות, לא שברח לכל מקום שבעולם, אלא שברח מחוצה לארץ ובא לארץ ישראל שמפני כבודה של א"י יצא לחירות. ומאי דכתיב: "לא תסגיר עבד אל אדוניו"? ההוא בעבד שברח מחו"ל לארץ ישראל. אבל מי שברח לכל מקום שבעולם לא. הילכך עבד זה שברח מחו"ל יחזור לרבו.¹⁷

רא"ש גיטין פרק ד סימן מג – רק אם לא נמצא מי שמוכן לקנותו בארץ

... לא תסגיר עבד אל אדוניו, בעבד שברח מחו"ל לארץ הכתוב מדבר. ומיירי בשלא מצא בארץ ישראל מי שרוצה לקנותו. דאילו מצא מי שרוצה לקנותו, למה נזקיקנו לשחררו? נהי שדרשו חכמים שאין להסגירו לאדוניו להוציאו לחו"ל, מיהו לא יצא לחירות במה שברח לארץ ישראל. הלכך אם יוכל למוכרו – ימכרו. ואם לא, יכתוב העבד שטר לאדון בכדי דמיו וישחררו. אבל אם ירצה להשתעבד בו בארץ ישראל לא שבקינן ליה שמא ישדלנו בדברים וילך אחריו והכי אמרינן בפרק בתרא דכתובות (קי ע"ב) שיכול למוכרו לישראל אחר.¹⁸

בראשית רבה פרשה צד סימן ט – הסגרת יהויקים

שנוי: בשעה שעלה נבוכדנצר לכבוש את יהויקים עלה וישב בדפני של אנטוכיא. ירדה סנהדרי גדולה לקראתו. אמרו לו: הגיע זמנו של בית הזה ליחרב? אמר להם: לאו, אלא יהויקים מלך יהודה מרד בי, תנו אותו לי ואני אלך. הלכו ואמרו ליהויקים: נבוכדנצר מבקש אותך. אמר להם: וכך עושים? דוחים נפש מפני נפש? לא כן כתוב: "לא תסגיר עבד אל אדוניו" (דברים כג טז)? אמרו לו: לא כך עשה זקנד לשבע בן בכרי? זהו שכתוב: "הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה" (שמואל ב כ כא). כיון שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו וחבשו.¹⁹

שיר השירים רבה א א – הנביאים 'מלשינים' על עם ישראל לאדוניו²⁰

"אל תראני שאני שחרחרתי" (שיר השירים א ו). רבי סימון פתח: "אל תלשן עבד אל אדוניו" (משלי ל ט) - נקראו ישראל עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה נה),²¹ ונקראו הנביאים עבדים, שנאמר: "כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים" (עמוס ג ז). כך אמרה כנסת ישראל לנביאים: אל תראוני בשחרחרותי. אין לך שמח בבני יותר ממה ועל ידי שאמר: "שמעו נא המורים" (במדבר כ ט) נגזר עליו שלא יכנס לארץ. דבר אחר, אין לך שמח בבני יותר מישעיהו ועל ידי שאמר: "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" (ישעיהו ו ה), אמר לו

¹⁷ מתשובת הגאונים זו נראה שהיו שפירשו את הפסוק שלנו בצורה רחבה כמתן חסות ומקלט לכל מי שברח מבית האסורים או כל עבד שברח מאדונו. ראו שוב הסיפור של עבדו של רב חסדא שברח ממנו בבבל לארץ הכותים. באה תשובה זו של הגאונים ומצמצמת את הדין רק לעבד שברח לארץ ישראל "שמפני כבודה של ארץ ישראל יצא לחירות". ובלשון ספר החינוך מצוה תקסח: "ונכתוב לו גט חרות, ולא נשיבהו לעבודה בשום פנים, בעבור שנכנס בבקעה הטהורה הנבחרת לעבוד בה השם יתברך". וברמב"ם ספר המצוות (בהערה הקודמת): "להסתופפו במקום הטהור הנבחר לקבוץ הנכבד". הכל לכבודה של ארץ ישראל דווקא ולכבוד הבא לחסות בצל השכינה. לא מצווה כללית של אי הסגרת בורחים ונמלטים. ושוב אנו מזכירים את הפסוק המשלים למצוות לא תסגיר: "עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תונגף" ואת מדרש תנאים לדברים שהבאנו בעמוד הראשון, בדבר כל הטוב הניתן לעבד הבורח אלינו. הכל מפני כבודה של ארץ ישראל וכבודו של מי שבא לחסות תחת כנפי השכינה, אבל לא נמלט סתם באשר הוא.

¹⁸ הרא"ש (רבי אשר בן יחיאל, אביו של ר' יעקב בעל הטור, נולד בשנת 1250? באשכנז, ברח לספרד בשנת 1303, נפטר בשנת 1327 בטולדו שבספרד), מצמצם עוד יותר את דין לא תסגיר ומביע דעה (דעת יחיד עד כמה שמצאנו) שעבד שברח מחו"ל לארץ איננו משתחרר בהכרח; ולפני שבית הדין כופים לשחררו, יש לבעליו הזדמנות למכור אותו לאדון אחר בארץ. החידוש שלו מתבסס על הגמרא במסכת כתובות קי ע"ב "לאתווי עבד שברח מחוצה לארץ לארץ, דאמרינן ליה: זבניה הכא וזיל, משום ישיבת ארץ ישראל". אבל רוב הפוסקים אינם מסכימים לשיטה זו (ראינו את הרמב"ם לעיל, ראו גם בית יוסף יורה דעה סימן רסז) והם בדעה שהסוגיה בכתובות מדברת בעבד שכופה את רבו לעלות לארץ: "הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מורדין". ראו שולחן ערוך יורה דעה סימן רסז סעיפים פד ופה: "עבד שאמר לעלות לארץ ישראל, כופין את רבו לעלות עמו או ימכור אותו למי שיעלהו שם. רצה האדון לצאת לחוצה לארץ, אינו יכול להוציא את עבדו עד שירצה. ודין זה בכל זמן, אפילו בזמן הזה שהארץ ביד עובדי כוכבים. עבד שברח מחוצה לארץ לארץ, אין מחזירין אותו לעבדות, ועליו נאמר: לא תסגיר עבד אל אדוניו (דברים כג טז), ואומרים לרבו שיכתוב לו גט שחרור ויכתוב לו שטר חוב בדמיו עד שתשיג ידו ויתן לו. ואם לא רצה האדון לשחררו, מפקיעים בית דין שעבודו מעליו וילך לו". ועד כאן בהלכה שאפשר שלא דייקנו בה כדבעי. מכאן ואילך באגדה.

¹⁹ ראו מקבילה למדרש זה בויקרא רבה יט ו. ברור שהשימוש כאן בביטוי "לא תסגיר עבד אל אדוניו" הוא מושאל, יהויקים כבר נכנע למלך בבל ועבד אותו וכעת מרד בו. לגבי שבע בן בכרי, ראו המדרש בבראשית רבה פרשה צד סימן ט על האשה החכמה שמנעה את הרס העיר אבל בית מעכה בה הסתתר שבע בן בכרי. ראו דברינו [נשים חכמות](#) בפרשת קרח. ראו גם דברינו [סיעה של בני אדם](#) בפרשת ויגש וכן [שרח בת אשר](#) בפרשת פנחס.

²⁰ בשני המדרשים הבאים, נעבור לדון בפסוק ממשלי: "אל תלשן עבד אל אדוניו" ונגלוש למקצת מדרשי נחמה.

²¹ ראו דברינו [כי עבדי הם](#) בפרשת בהר.

הקב"ה: ישעיה! בנפשך את רשאי לומר: "כי איש טמא שפתים אנכי" (שם) - ניחא, שמא "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב"? אתמהא! תא חמי, מה כתיב תמן: "ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה" - אמר רב שמואל: רצפה - רוצץ פה, רוצץ פה למי שאמר דילטוריא על בני.²²

מסכת פסחים דף פז עמוד ב – אפילו דור שמקלל, אל תלשין עליו

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב "אל תלשן עבד אל אדניו פן יקללך ואשמת" (משלי ל י)? וכתיב: "דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך" (שם שם יא).²³ משום דאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן? אלא: אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך - אל תלשן עבד אל אדניו. מנלן - מהושע.²⁴

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא ל נחמו נחמו – מי שהסגיר הוא שיחזיר

אמר הקב"ה לאברהם: לך ונחם את ירושלים, שמא מקבלת תנחומים ממך. הלך אברהם ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שעשיתני כהר, שנאמר: "בהר ה' יראה" (בראשית כב יד). אמר ליצחק: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך יצחק ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: איך אקבל ממך תנחומים שיצא ממך עשו הרשע ועשאי כשדה, שנאמר: "ויצא עשו השדה" - ובניו שרפוני באש. אמר ליעקב: לך ונחם לירושלים וכו'. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים ששמתני כלא הייתי שנאמר: "אין זה כי אם בית אלהים". אמר למשה: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שכתבת עלי קללות וגזירות קשות: "מזי רעב ולחומי רשף". מיד שבו כולם ואמרו להקב"ה: לא קבלה ממנו תנחומים, שנאמר "ענייה סוערה לא נוחמה". מיד אמר הקב"ה: עלי לנחם את ירושלים שכך כתבתי "שלם ישלם המבעיר את הבערה". אני הצתיה באש שנאמר: "ממרום שלח אש", אני מנחם אותה, שנאמר: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב" (זכריה ב' ט), אמר הקב"ה: אני כתבתי בתורה: "לא תסגיר עבד אל אדוניו" (דברים כג טז), ואני מסרתים ביד אומות העולם, שנאמר: "אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם" (דברים לב ל).²⁵

שבת שלום מחלקי המים

²² ובהמשך שם גם על אליהו שאמר: "כי עזבו בריתך בית ישראל". ובמדרש הסמוך נראה גם את הושע. ומה תקנתם של הנביאים (מלבד העונש המידי שהושת עליהם)? משה, תיקונו שייכנס לבית המדרש ויראה כיצד חכמי הדור, בני אותם "המורים", מורים הלכה בשמו ואף מגלים חידושים שלא נתגלו לו (מנחות כט ע"ב, במדבר רבה יט ו). אליהו במה תיקונו? שיבוא ויהא נוכח בכל ברית ויראה שעם ישראל לא עזב הברית (פרקי דר' אליעזר פרק כח). ישעיהו במה תיקונו? שכל שבע הפטרות הנחמה שאנו קוראים בתקופה זו של השנה שלו הן. והושע שנראה עוד במדרש הבא - שמיד כשאנו פוסקים מנחמות ישעיהו בפרוס השנה החדשה, אנו קוראים את דבריו הנפלאים "שובה ישראל עד ה' אלהיך" בשבת פרשת שובה הבאה עלינו לטובה.

²³ זה הפסוק הסמוך, ראו משלי ל י"א, והדרשן מחבר את שני הפסוקים על מנת ליצור דרשה אחת כפי שנראה.
²⁴ אפילו דור שמקלל את אביו ואמו, אתה אל תלשין עליו. חזרנו שוב אל הנביאים והפעם הושע בלבד. ראו עמוד א שם שתוקף קשה מאד את הושע: "אמר הקב"ה: מה אעשה לזקן זה? אומר לו: לך וקח אשה זונה והוליד לך בנים זנונים, ואחר כך אומר לו שלחה מעל פניך. אם הוא יכול לשלוח - אף אני אשלח את ישראל". גמרא זו לכאורה חוזרת על הרעיון שראינו במדרש שיר השירים הקודם (ואולי היא מקור לו). אבל ראו רש"י על הפסוק במשלי המאזכר גמרא זו ומפרש: "אל תלשן עבד - אל תמסור דין על אדם לצעוק עליו להקב"ה ואפילו הוא רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו ...". וראו גם אבן עזרא שם שמדבר על חטא הרכילות הכבד: "בפסוק הזה הזהיר מן הרכילות והזכיר עבד הבורח כי קשה מכל הרכילות". הרי לנו הרחבה משמעותית מהסגרת עבד, להלשנה על עבד ומשם לרכילות והלשנה על כל אדם. ולא מצאנו באחרונים שהמשיכו קו זה של רש"י ואבן עזרא ונעזרו בפסוק זה בדיונים הרבים על דין מוסר ומלשין שספרות ההלכה והשו"ת מלאים בהם (כתוצאה ממקרים שקרו בתולדות עמנו) - רק הסתפקו במשנה במסכת דרך ארץ פרק א הלכה יג: "אל תלשין את חברך, שכל המלשין אין לו רפואה". ולא מצאנו - אינה ראה.

²⁵ ראו מדרש זה בביאור והרחבה בדברינו [נחמוני נחמוני עמי](#) בפרשת ואתחנן. והבאנוהו כאן בשל הסיום המתאים לנושא שלנו. נראה שנשמט כאן חלק מהדרשה וחסרה הנחמה: "אני מנחם אותה וכו'", או שהדרשן התקשה למצוא פסוק נחמה עם השורש סג"ר. אז נסייע בידו. הקב"ה הוא שהסגיר את עם ישראל ולפיכך הוא שיוציא ממסגר נפשנו ויגאלנו גאולה שלימה ויקים בנו הפסוק: "לפִּקֵּחַ עֵינַיִם עֲרוּרוֹת לְהוֹצִיא מִמִּסְגָּר אִסִּיר מִבַּיִת כֹּלֵא יִשְׁבֵּי חֶשֶׁן" (ישעיהו מב ז). ואף אנו נשוב ונודה לשמו, ככתוב: "הוֹצִיאָה מִמִּסְגָּר נַפְשֵׁי לְהוֹדוֹת אֶת שְׁמֶךָ בִּי יִכְתְּרוּ צִדִּיקִים כִּי תִגְמַל עָלַי" (תהלים קמב ח).